

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
**SOCIĀLO ZINĀTŅU
FAKULTĀTE**

Pārresoru koordinācijas
centrs

Uzticēšanās anatomija: ko Eiropas sociālā pētījuma dati rāda par uzticēšanos Latvijā

2021. gada 27. oktobrī

Jurijs Ņikišins, Dr.sc.soc., docents, vad.pētnieks LU Sociālo zinātņu fakultātē,
ESS nacionālais koordinators Latvijā

Eiropas sociālais pētījums – datu avots

- Eiropas Sociālais pētījums (*European Social Survey, ESS*) ir uz akadēmiskiem standartiem balstīts starptautisks salīdzinošs socioloģisks pētījums, kas tiek veikts visā Eiropā ik pēc diviem gadiem kopš 2001. gada
- Būtībā – Eiropas valstu iedzīvotāju apsekojums, kurā tiek izmantota viena un tā pati metodoloģija
  - nejauša izlase uz matemātiskās varbūtības principu pamata – lai varētu vispārināt respondentu atbildes uz visiem iedzīvotājiem
  - viena un tā pati aptaujas anketa, lai varētu salīdzināt iedzīvotāju attieksmes, vērtības un uzvedību starp valstīm un aptaujas kārtām

ESS misija un mērķi, to aktualitāte diskusijai

1. pētīt Eiropas valstu sociālo struktūru un sociālos apstākļus, **iedzīvotāju sabiedriskās domas dinamiku; sociālās, politiskās vērtību** pārmaiņas;
2. pētīt **sabiedrības attīstības pamatindikatorus**, vadoties no valstu iedzīvotāju viedokļiem un spriedumiem par to, kā funkcionē sabiedrība un kādas ir tās galvenās problēmas un izaicinājumi;
3. izstrādāt un izplatīt iespējami augstākus standartus starptautiskajiem salīdzinošajiem pētījumiem, ieskaitot anketu veidošanu, pirmspētījuma metodoloģijas izmēģinājumus, izlasi, datu vākšanu, kļūdu un nobīžu mazināšanu, anketas jautājumu drošticamības paaugstināšanu;
4. apmācīt Eiropas zinātniekus par salīdzinošo kvantitatīvo datu vākšanu un analīzi;
5. izplatīt informāciju par ESS datu pieejamību un pielietojamību pētnieku, politikas veidotāju un plašākas publikas aprindās

Uzticēšanās

- Fundamentāls nosacījums indivīdu, cilvēku grupu, institūciju u.c. veidojumu un procesu, kuros iesaistās, piedalās, vai kurus iedarbina cilvēki, mijiedarbībai
- Uzticēšanās kā “**...viens no svarīgākiem sintētiskajiem* spēkiem sabiedrībā**”

Georgs Zimmels (Georg Simmel), vācu socioloģijas klasiķis

- “**Godīgums un uzticēšanās eļļo neizbēgamo sabiedriskās dzīves berzi**”

Roberts Patnems (Robert Putnam), ASV politikas zinātnieks, sociālā kapitāla pētnieks

* šeit: vienojošiem

Uzticēšanās definīcija

- Uzticēšanās kā psiholoģisks stāvoklis, kuram piemīt gatavība pieņemt ievainojamību (risku) uz pozitīvo ekspektāciju pamata par cita nodomiem vai rīcību

“trust is a psychological state comprising the intention to accept vulnerability based upon positive expectations of another”

Rousseau, Denise M, Sim B, Sitkin, Ronald S, Burt, and Colin Camerer, 1998, Not so Different After all: A Cross-Discipline View of Trust, Academy of Management Review 23:393–404

- Pārliecība, ka uzticēšanās objekts (*kam* uzticas) rīkosies uzticēšanās subjektam (*kas* uzticas) prognozējamā un vēlamā veidā

Uzticēšanās pamatveidi pēc objekta

- **Sociālā uzticēšanās** (teorijā arī saukta par starppersonu, starppilsoņu vai horizontālo uzticēšanos) – uzticēšanās starp līdzcilvēkiem, kas dzīvo tajā pašā kopienā, sabiedrībā, valstī
- **Politiskā uzticēšanās** – iedzīvotāju, “ierindas pilsoņu” uzticēšanās institūcijām, kurām tika deleģēta valsts pārvaldes funkcijas
  - Dažreiz saukta arī par **institucionālo uzticēšanos**
  - Šaurākā nozīmē – uzticēšanās institūcijām, kuras īsteno politisko varu vai konkurē par to vēlēšanu procesa gaitā (parlaments; politiskās partijas; politiķi)

Kā ESS pētījuma ietvaros noskaidro iedzīvotāju sociālo uzticēšanos?

A4 *Novērtējiet, lūdzu, vai kopumā ņemot Jūs uzskatāt, ka lielākai daļai cilvēku var uzticēties, vai piesardzības nekad nevar būt par daudz?*

A5 *Kā Jums šķiet, vai lielākā daļa cilvēku mēģinātu Jūs izmantot, krāpt, ja viņiem būtu šāda iespēja, vai arī viņi censtos būt godīgi?*

A6 *Kā Jums šķiet, vai lielākoties cilvēki mēģina būt izpalīdzīgi, vai arī viņi lielākoties rūpējas tikai par sevi?*

Viena un tā pati 11 rangu skala no 0 līdz 10

0 – **negatīvākais vērtējums** (piem., *piesardzības nekad nav par daudz*)

10 – **pozitīvākais vērtējums** (piem., *lielākā daļa censtos būt godīgi*)

Kā ESS pētījuma ietvaros noskaidro iedzīvotāju politisko uzticēšanos?

Novērtējiet, lūdzu, skalā no 0 līdz 10, cik lielā mērā jūs personīgi uzticaties katrai institūcijai, kuru es nosaukšu. 0 nozīmē, ka Jūs nemaz neuzticaties šai institūcijai, un 10 nozīmē, ka Jūs tai pilnībā uzticaties.

B6 *Saeimai*

B7 *Tieslietu sistēmai*

B8 *Policijai*

B9 *Politikājiem*

B10 *Politiskajām partijām*

B11 *Eiropas Parlamentam*

B12 *Apvienoto Nāciju Organizācijai*

(B6 + B9 + B10) : 3 = PU indekss

Joprojām tā pati 11 rangu skala no 0 līdz 10

0 – **nemaz neuzticas**

10 – **pilnībā uzticas**

Kāpēc tieši 11 rangu skalas 0-10, nevis, piemēram, 1-4 vai 1-5?

- Saturiskā priekšrocība: ļauj respondentiem niansētāk novērtēt savas sajūtas attiecībā uz uzticēšanās objektu
- Analītiskā priekšrocība: jo sīkāk sadalīta skala, jo vairāk blakus esošo rangu atšķirības būs līdzīgākas viena otrai
  - Piem., mēs varam pieņemt, ka PU līmeņu 6 un 4 starpā būs tādi pati atšķirība, kā 9 un 7 starpā
  - Tas ļauj izmantot šīs pazīmes apkopošanai smalkākas analīzes metodes, kā piem., vidējā aritmētiskā aprēķināšana, iekļaut šo mainīgo lineārajā regresijā utt.

Uzticēšanās indikatori un indeksi

- **Indikators** – elementārākā pazīme; viens konkrēts jautājums, kuru uzdod respondentam par kādu uzticēšanās veidu/aspektu
  - A4 Novērtējiet, lūdzu, vai kopumā ņemot Jūs uzskatāt, ka lielākai daļai cilvēku var uzticēties, vai piesardzības nekad nevar būt par daudz?*
- **Indekss** – apkopotais rādītājs, kuru veido no respondentu atbildēm uz vairākiem jautājumiem - indikatoriem, kas mēra dažādus uzticēšanās aspektus
- **Indeksa veidošanas loģika:**
  - Katram respondentam sasummē atbildes uz visiem uzticēšanās indikatoriem – piem, sociālās uzticēšanās tie būtu $A4 + A5 + A6$
  - Un šo summu tad dala ar indikatoru skaitu, šajā gadījumā, ar 3

Sociālās uzticēšanās indekss n -tajam respondentam būs

$$SU_n = (A4_n + A5_n + A6_n) : 3$$

Kāpēc indeksi?

- Mūs pirmām kārtām **interesē sociālā uzticēšanās kopumā, nevis atbildes uz atsevišķiem jautājumiem**
  - A4 Novērtējiet, lūdzu, vai kopumā ņemot Jūs uzskatāt, ka lielākai daļai cilvēku var uzticēties, vai piesardzības nekad nevar būt par daudz?
  - A5 Kā Jums šķiet, vai lielākā daļa cilvēku mēģinātu Jūs izmantot, krāpt, ja viņiem būtu šāda iespēja, vai arī viņi censtos būt godīgi?
  - A6 Kā Jums šķiet, vai lielākoties cilvēki mēģina būt izpalīdzīgi, vai arī viņi lielākoties rūpējas tikai par sevi?
- Sociālā uzticēšanās ir kompleksa parādība, un anketā tam nav viena jautājuma; tāpēc šī pazīme, lai arī reāli pastāvoša, datu masīvā ir veidojama “mākslīgi”

Indekss politiskās uzticēšanās attieksmei

- Veidojams pēc tās pašas loģikas, kā SU indekss
- ESS ir vairāk jautājumu par politisko uzticēšanos (septiņi)
- Citās valstīs PU indeksu parasti konstruē no uzticēšanās **parlamentam, politiķiem, un politiskajām partijām** (Reher 2020; Vilhelmsdóttir 2020)
  - **Kāpēc neiekļaut** indeksā tieslietu sistēmu, policiju, EP, NATO?
  - Tad indekss kļūtu pārāk plašs, ‘izskalots’, grūti interpretējams
  - Tieslietu sistēmas iestādes un policija pilda pavisam citas funkcijas – tās nav pārstāvnieciskās institūcijas vai organizācijas, kas cīnās par politisko varu vēlēšanās

Indekss politiskās uzticēšanās attieksmei: kā veidots

- Kas paliek politiskās uzticēšanās indeksā: uzticēšanās...

B6 *Saeimai*

B9 *Politikām*

B10 *Politiskajām partijām*

- Politiskās uzticēšanās indekss n -tajam respondentam būs

$$PU_n = (B6_n + B9_n + B10_n) : 3$$

Uzticēšanās datu analīzes loģika: faktori un iznākumi

- Lai parādītu, ka kaut kas ietekmē uzticēšanos, to sekmē vai grauj, mums jāparāda sakarība starp to, kas ietekmē un to, ko ietekmē
  - Šī sakarība jāapzīmē **skaitliski**, lai secinātu, cik tā ir stipra vai vāja, vai tā ietekmē uzticēšanos pozitīvi vai negatīvi, un lai salīdzinātu to ar citām sakarībām
- Pazīme, **kas ietekmē: faktors** (angliski – *factor*) jeb neatkarīgais mainīgais
- Pazīme, **ko faktori ietekmē: iznākums** (angliski – *outcome*) jeb atkarīgais mainīgais
- Mūsu analīzē **ir divi iznākuma mainīgie – sociālā uzticēšanās un politiskā uzticēšanās**

Kā konstatē sakarību starp faktoru un iznākumu?

- Vispārīgā līmenī – ja sakarība ir, tad faktoram un iznākumam savā starpā jākovariē (jāmainās līdzīgi noteiktā, likumsakarīgā veidā)
  - Piemēram, ja izglītības līmenis pozitīvi ietekmē darba algu, mēs sagaidām, ka respondenti ar augstākiem izglītības līmeņiem parasti saņems augstākas algas
- Dažas metodes ļauj pat noteikt, par cik vidēji pieaugs cilvēku alga, pieaugot viņu izglītības līmenim par vienu pakāpi
- Šīs metodes sauc par **regresijām**
- Regresijas analīzes ilustrācija un to interpretācijas paraugs – nākamajā slaidā

Aile 'Faktors': faktori, kuriem būtu jāietekmē uzticēšanos, saskaņā ar pētnieka izveidoto modeli (piekrišanas pakāpe katram no trīs izteikumiem)

Aile 'Regresijas koeficients': ietekmes matemātiskā izteiksme. Jo lielāka, jo spēcīgāka ietekme

Intepretācija: Piekrišana tēzei 'Valdība Latvijā ņem vērā visu pilsoņu intereses' pozitīvi ietekmē uzticēšanos. Faktora vērtības pieaugums par 1 skalas rangu paaugstina uzticēšanās vērtību vidēji par 0,865 skalas rangiem

NB! Skala katrai pazīmei var būt sava, tāpēc tā ir jāņem vērā

Statistiskais nozīmīgums: risks kļūdīties, vispārinot rezultātus uz visiem iedzīvotājiem. Jo mazāks, jo ticamāka vispārināšana

Faktors	Regresijas koeficients	Statistiskais nozīmīgums
Politiskā sistēma Latvijā nodrošina, ka ikvienam ir pienācīgas iespējas piedalīties politikā	0,394	0,000
Valdība Latvijā ņem vērā visu pilsoņu intereses	0,865	0,000
Latvijas politikā pieņemtie lēmumi ir pārskatāmi	0,340	0,000

Uzticēšanās profilu veidošana: latento klašu analīze

- Latento klašu analīze (*latent class analysis*, LCA) ir statistiska procedūra, ko izmanto, lai identificētu kvalitatīvi atšķirīgas cilvēku apakšgrupas kādā kopumā
- Piederība šīm klasēm (grupām) nav tieši novērojama, bet atklājama, pētot sakarības viņiem piemītošās pazīmēs – piem., uzticēšanās līmeņos
- Dalību šajās nenovērotajās klasēs var noskaidrot ar atbildēm uz aptaujas anketas jautājumiem, kuras izvēlas klašu veidošanai

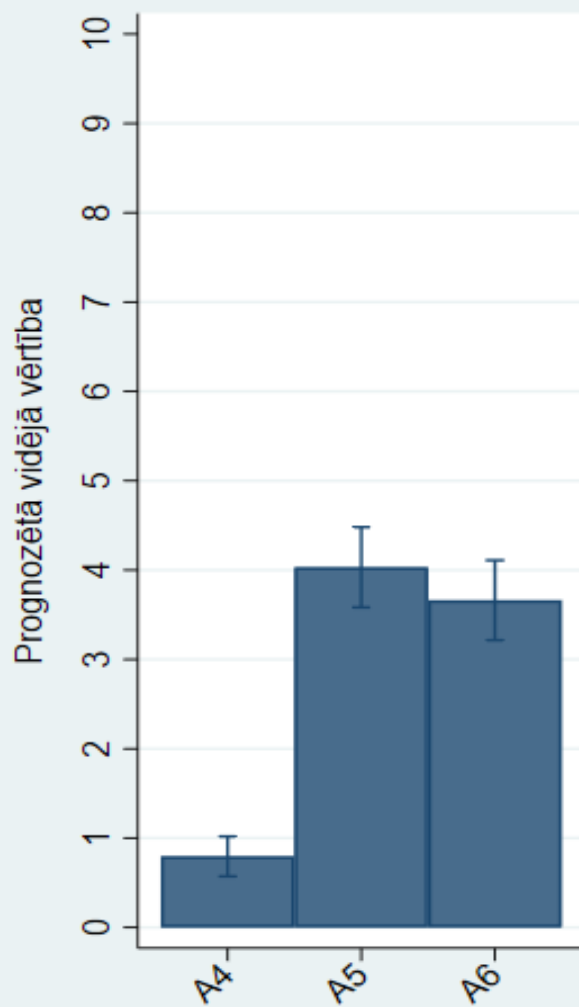
Uzticēšanās profilu veidošana: latento klašu analīze

Mūsu gadījumā jānoskaidro:

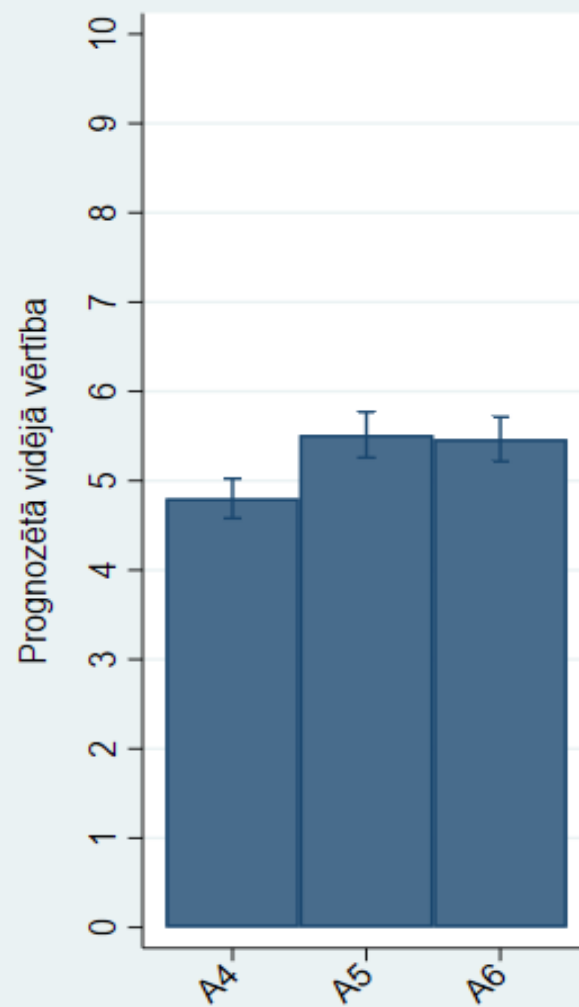
1. Kā izskatās klases, ja ESS respondenti būtu sadalāmi pēc uzticēšanās līmeņiem trijās klasēs – zema / augsta / vidējā uzticēšanās?
2. Kāds vidējais līmenis katram uzticēšanās indikatoram būtu katras klases pārstāvjiem?
  - Cik **patiesībā** 'zems' ir uzticēšanās līmenis 'zemākās uzticēšanās' klasei?

LCA rezultāti: sociālā uzticēšanās

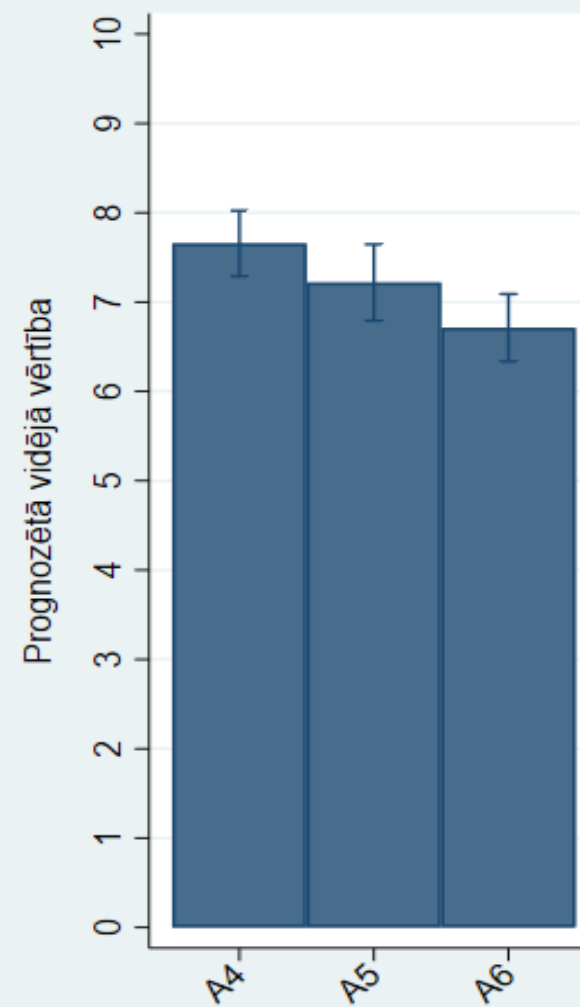
1. profils - zema sociālā uzticēšanās

2. profils - vidējā sociālā uzticēšanās

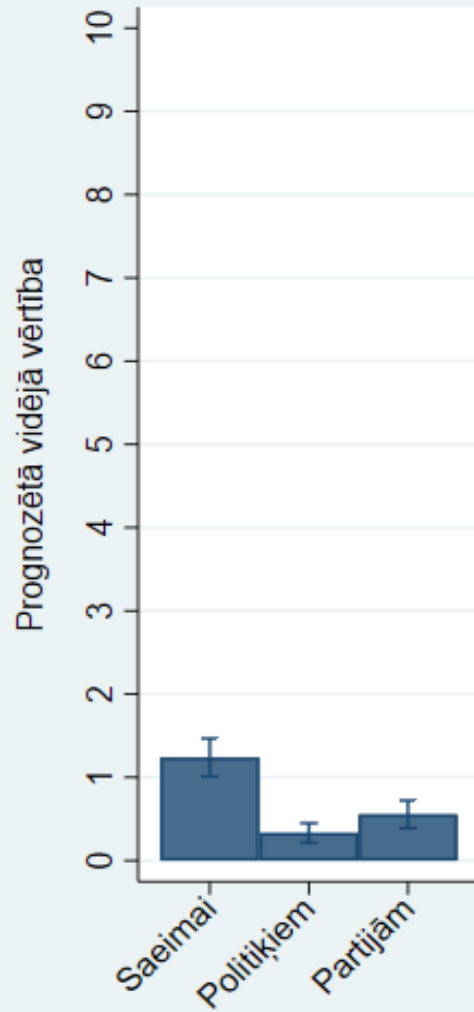

3. profils - augsta sociālā uzticēšanās

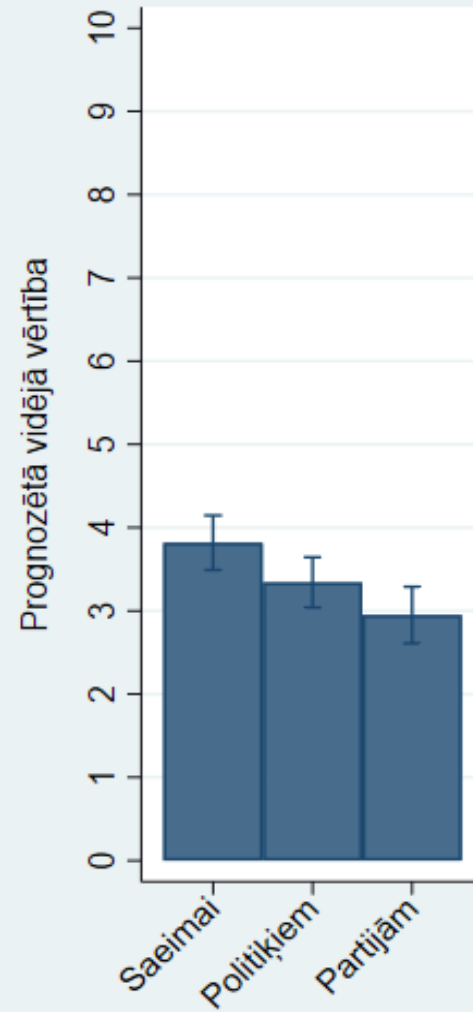

LCA rezultāti: politiskā uzticēšanās

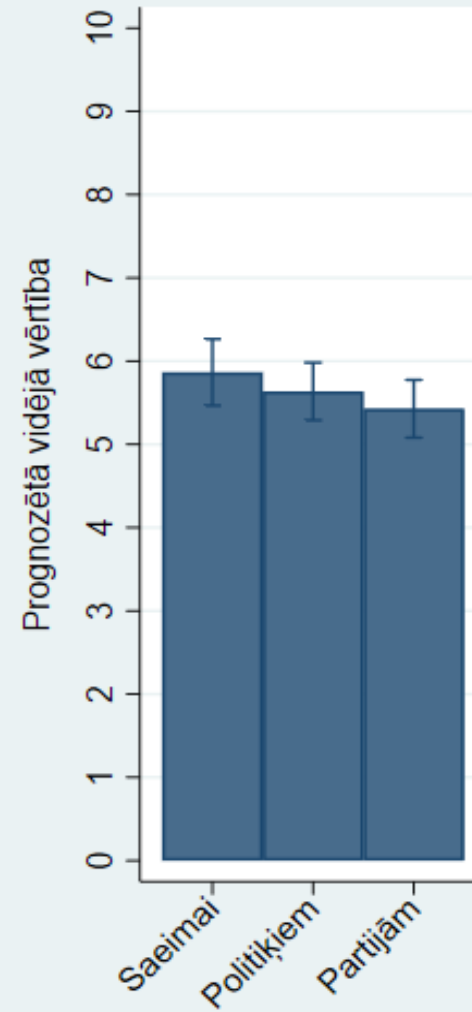
1. profils - zema politiskā uzticēšanās

2. profils - vidēja politiskā uzticēšanās

3. profils - augsta politiskā uzticēšanās

Rezultāti: atziņas no LCA

- Latvijā aptuveni **viena ceturtdaļa iedzīvotāju iekļaujas zemās sociālās uzticēšanās grupā**, nedaudz vairāk nekā pusei ir vidējs sociālās uzticēšanās līmenis un vēl nedaudz mazāk nekā vienai piektajai daļai tas ir augsts
- Latvijā gandrīz **40 procenti iedzīvotāju iekļaujas zemās politiskās uzticēšanās grupā**, nedaudz vairāk nekā viena trešajai daļai ir vidējs politiskās uzticēšanās līmenis, un vienai ceturtajai daļai tas ir augsts
  - Situācija ar politisko uzticēšanos Latvijā ir negatīvāka, nekā ar sociālo uzticēšanos
- Nākamais uzdevums ir identificēt faktorus, kas veicina vai grauj gan SU, gan PU

Rezultāti no regresiju analīzēm

Kurām grupām vērojama zemāka **sociālā** uzticēšanās?

- citā valodā runājošiem nekā latviski runājošiem respondentiem
  - tiem, kas jūtas diskriminēti (diskriminācijas pamati sīkāk izzināmi, bet nav apkopjami)
  - tiem, kuriem ir zemāka sociālās dzīves kvalitāte (mazāk uztur kontaktus ar 'nozīmīgajiem citiem', šaurākas iespējas pārrunāt personiskus jautājumus)
  - respondentiem ar mazāku emocionālo saikni ar Latviju un ar Eiropu
-
- Cerības uzlabot SU rādītājus, veicot sabiedrības integrācijas / saliedēšanas politiku un pasākumus
  - Kopumā SU ietekmēšanai nav pieejams tik daudz institucionālo instrumentu – piemēram, valsts nevar īsti mainīt sociālās dzīves kvalitāti

Rezultāti no regresiju analīzēm

Kurām grupām vērojama zemāka **sociālā** uzticēšanās?

Faktors, kas ietekmē sociālo uzticēšanos	Regresijas koeficients	Statistiskais nozīmīgums (jo mazāk, jo labāk)
Valoda, kurā primāri runā mājās: NAV LATVIEŠU	-0,33	0,049
Vai izjūt subjektīvo diskrimināciju: NĒ	0,59	0,021
Cik bieži piedalās sociālajās aktivitātēs, salīdzinot ar saviem vienaudžiem (rangu skala augošā secībā)	0,16	0,032
Emocionālā saikne ar Eiropu	0,13	0,000

Rezultāti no regresiju analīzēm

Kurām grupām vērojama zemāka **politiskā** uzticēšanās?

- citā valodā runājošiem nekā latviski runājošiem respondentiem
  - nabadzīgākiem respondentiem (ar mājsaimniecības ikmēneša neto ienākumiem zem 700 eiro)
  - rīdziniekiem un zemgaliešiem, salīdzinot ar Pierīgas iedzīvotājiem
  - tiem, kas jūtas diskriminēti
  - tiem, kuri nav apmierināti ar to, kā darbojas demokrātija un kā strādā valdība
  - tiem, kuri kā nepietiekamu vērtē
    - Latvijas politiskās sistēmu caurspīdīgumu
    - demokrātisku ietekmējamību (atsaucību)
    - cik valdība ņem vērā visu pilsoņu intereses
  - personām ar zemāku ārējās efektivitātes sajūtu (tic, ka sistēma nav atsaucīga)
  - personām, kas jūtas pārliecināti par savām spējām ietekmēt politiku
- Faktoru klāsts ir lielāks, taču arī plašākas iespējas institucionālajai iesaistei, lai to mainītu uz labo pusi

Rezultāti no regresiju analīzēm

Kurām grupām vērojama zemāka **politiskā** uzticēšanās?

Faktors, kas ietekmē politisko uzticēšanos	Regresijas koeficients	Statistiskais nozīmīgums (jo mazāk, jo labāk)
Apmierinātība ar to, kā strādā LV valdība	0,43	0,00
Apmierinātība ar to, kā LV darbojas demokrātija	0,10	0,00
Cik lielā mērā politiskā sistēma Latvijā ļauj tādiem cilvēkiem kā jūs iespaidot to, ko dara valdība?	0,23	0,00
Cik lielā mērā jūs spējat aktīvi līdzdarboties grupā, kas nodarbojas ar politiskiem jautājumiem?	0,24	0,01
Cik lielā mērā politiskā sistēma Latvijā ļauj tādiem cilvēkiem kā Jūs ietekmēt politiku?	0,27	0,00
Cik pārlicināts/-a Jūs esat par savām spējām piedalīties politikā?	-0,19	0,02
Cik lielā mērā valdība Latvijā ņem vērā visu pilsoņu intereses?	0,30	0,00

Apkopotie secinājumi

- ESS ir labs apsekojums ar rafinētu metodoloģiju un daudzveidīgiem jautājumiem
- Taču tas nefokusējas uz uzticēšanos kā pamattēmu; jautājumu, izzināmo faktoru skaits ir ierobežots
  - Ko ieteicams darīt, ja ir nepieciešamība **padziļināti pētīt SU un PU Latvijā**, tās līmeņus, faktoros un iespējas tās uzlabot?
  - Apzināt un **integrēt vairāku pētījumu instrumentus** (t.sk. aptaujas anketas), **veidot un īstenot Latvijas kontekstam un vajadzībām atbilstošu pētījumu**

Apkopotie secinājumi

- Cilvēku ar zemiem SU un PU līmeņiem ir daudz, un viņi dzīvo visā Latvijā, ir atrodami dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās
- Daudz **svarīgākās ir attieksmes, vērtējumi un viedokļi** vairākos jautājumos

Rekomendācijas

- Formulējamas diskusijas gaitā un pēc tās, sadarbībā ar visām iesaistītajām pusēm
- Tām jāizriet gan no ESS datu analīzes, gan no iesaistīto pašu pārstāvju pieredzes, ekspertīzes, novērojumiem, jau iepriekš izmēģinātiem risinājumiem attiecīgās jomās un problemātikā
- Kopumā jāfokusējas uz sabiedrības saliedētības veicināšanas, nevienlīdzības mazināšanas un politiskās sistēmas un politikas procesa godīguma, taisnīguma un caurspīdīguma vairošanas

Rekomendācijas: iesākums / pētnieka skatījums

- Ņemot vērā ilgtermiņa demogrāfiskos izaicinājumus, jāveic **pasākumi Latvijas iedzīvotāju iecietības palielināšanai** pret cilvēkiem, kuri ierodas Latvijā no citām Eiropas un pasaules valstīm
- Iespēju robežās **jāturpina arī remigrāciju veicinošie pasākumi Latvijas diasporas vidū**, ņemot vērā tās pārstāvju saiknes ar Latviju, tās situācijas un vērtību pārzināšanu, taču nešķirojot viņus pēc tautības vai pilsonības statusa
- Plašāk **jāiesaista pilsoniskās sabiedrības pārstāvji** politisko lēmumu gatavošanā, apspriedē, un, ciktāl iespējams, pieņemšanā
- Organizēt un veikt pasākumus, kas stiprinātu **gan latviešu, gan citu etnisku, lingvistisku grupu piederības sajūtu Latvijai** kā valstij, kur katrs cilvēks un viņa pienesums sabiedrības attīstībā ir vērtība
- Vairo **latviešu valodas un tās apguves prestižu** citu etnisko, lingvistisko grupu vidū. Mācīties no Igaunijas piemēra, kur likumdošana ļauj fleksiblāku pieeju minoritāšu valodu izmantošanā, t.sk. **plašākas iespējas sazināties ar minoritātēm arī viņu valodās**
- Ieviest vai paplašināt pamatzglītības un vidējās izglītības iestādēs **mācību saturu, kas padziļināti iepazīstinātu audzēkņus ar demokrātiskās iekārtas principiem un vērtībām**, uzsvērtu demokrātiskās politiskās līdzdalības nozīmi un lomu lēmumu pieņemšanā, informētu par cilvēktiesībām un iespējām tās aizstāvēt (piem., diskriminācijas gadījumā)

PALDIES PAR UZMANĪBU!

Laiks jautājumiem un komentāriem

Autora kontaktinformācija: jurijs.nikisins@lu.lv